It is highlighted that giftedness, as shown above, is not limited to natural preconditions or a high level of knowledge and skills. Man's own high talents discovery, which become the property of consciousness, makes certain adjustments in its interaction with the social environment, in its level of demands' formation, in the life prospects outline.

The scientists' works analysis on self-determination of personal and cognitive factors that affect the level of academic, intellectual and creative talent in the psychological and pedagogical context (M. Savchin, A. Kuritsa, I. Tymoschuk, T. Bazarov, V. Bodrov, S. Bykov, L. Dementiy, B. Lomov, A. Zhuravlyov, A. Karpov, R. Krycheksky, A. Svetsytsky G. Kostyuk, N. Leites, D. Korolyov, Y. Gilbukh, O. Matyushkin, A. Tannenbaum, M. Melnyk, M. Sadova, M. Tkachenko, L. Korostylova, R. Semenova, O. Music, M. Kholodna, B. Dodonov, V. Rybalka, O. Bobir V. Shchors, J. Stiger, S. Kotova, A. Savenkov, V. Onatsky).

We can identify those factors which affect the professional self-determination more productively: moral responsibility, the potential for self-realization, subjective control, constant willingness to focus; emotional fascination with the process of cognition, the spontaneous nature of knowledge acquired by students, the cognitive motivation dominant role, research and creative activity, the ability to achieve original solutions, the ability to predict and predict, the ability to create individual standards that provide high aesthetic, moral, intellectual assessments...

The factors which negatively affect gifted student's professional self-determination are: maladaptation, self-doubt, fear, anxiety, perfectionism, neuroticism, lack of motivation, conformity, increased aggression, sensitivity, depression...

The intellectually gifted students' cognitive factors that affect professional self-determination are analyzed: verbal, nonverbal and general intelligence; ability to form judgments, ability to abstract, combinatorial abilities, mathematical abilities, thinking abilities, attention, memory.

Key words: professional self-determination; academic; creative; intellectual talent.

Стаття надійшла на до редколегії 26 листопада 2020 року

УДК 159. 9

DOI [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-2\(25\)-118-126](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-2(25)-118-126)

Олена Вагіна,

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8934-4752>

м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД КУРСАНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація.

У статті розглянуто проблему професійного становлення особистості курсанта в процесі навчання, а також питання адаптації до навчальної та професійної діяльності. У статті зазначено, що підготовка майбутніх офіцерів належить до тих видів професійної діяльності, де відбувається інтелектуальне та емоційне напруження в умовах навчання.

Ключові слова: психологічний супровід; професійна діяльність; адаптованість; психологічна служба.

Кардинальні зміни, що відбуваються в українському суспільстві останніми роками в політичній, соціальній, економічній сферах, вплинули на систему військової освіти, викликали певні труднощі в підготовці офіцерських кадрів. Соціально-економічні процеси, що відбува-

ються в країні та Збройних силах України якісно змінили психолого-педагогічну ситуацію та вимагають пошуку принципово нових напрямів оптимізації навчання та виховання офіцерських кадрів. Одним із більш перспективних напрямів в наш час є психологічний супровід процесу військово-професійної адаптації курсантів до умов навчання у військовому ЗВО.

Навчання майбутніх офіцерів передбачає пристосування до специфіки закладу вищої освіти та має містити адаптацію до вимог, що регламентують буденну діяльність офіцерів, до особливостей життя та обставин навчання, психологічну діяльність [3, с. 74].

Проблема адаптації є міждисциплінарною та завжди була і є однією з важливих проблем, що мають універсальний характер та зумовлені багатьма модифікаціями та проявляються на всіх рівнях життєдіяльності людини. Саме складність і різноманітність проблеми професійної адаптації є основою того, що до неї звертаються представники різних наукових напрямів.

Підготовка майбутніх офіцерів відноситься до тих видів професійної діяльності, де відбувається інтелектуальне й емоційне напруження в умовах навчання або під час виконання професійних завдань. Особистісна адаптованість є головною суттєвою властивістю, необхідною для стресостійкості структури особистості професіонала [12].

З огляду на це, процес підготовки курсантів у ЗВО має бути спрямованим не лише на посилення формування професійних навичок та освіти, а й повинен впливати на професійну та загальну адаптованість особистості майбутнього офіцера.

Методичні засади підготовки майбутніх фахівців у ЗВО за сучасних умов розроблено вченими В. Васильєвою, В. Давидовою, О. Латишевою, А. Столяренком, Ю. Шарановою, А. Шестаковою, В. Ягуповим та ін. [3; 12].

Проблему професійно-психологічної підготовки офіцерів вивчали дослідники у психологічній науці: М. Голик, І. Жданова [6], Г. Куліш, С. Ларіонов, С. Лебедєва, М. Логачов, М. Рибак, М. Сова, В. Толубко, С. Чижевський [10; 14], О. Удовець [14] та ін. Наукові дослідження цих авторів спрямовані на розв'язання проблеми виховання майбутніх офіцерів.

Актуальними для зазначеної проблеми є наукові праці А. Арета, І. Донцова, А. Ковальова, А. Макаренка, М. Монтесорі, Д. Тіщенко, О. Сафіна, М. Сметанського, В. Сухомлинського, Л. Ярової [3].

Метою статті є: розгляд особливостей соціально-психологічної адаптації курсантів ЗВО до умов навчання; визначення головних напрямів психологічної служби військового закладу освіти стосовно підготовки майбутніх офіцерів

Адаптація (від лат. *adaptare* – пристосовуватися) – це пристосування організму до змін умов середовища. Велика кількість наукових праць присвячена вивченню адаптації особистості (А. Адлер, Г. Айзенк, Е. Еріксон, Ж. Піаже, З. Фрейд та ін.). Дослідники психоаналітичного напрямку під адаптацією розуміли процес, що регулюється «Его», і результат цього процесу. Необіхевіристи розглядали адаптацію як оптимальний баланс між потребами індивіда та вимогами довкілля, а також як процес та його результат. У генетичній психології адаптацію розуміють як активний процес взаємодії із зовнішнім середовищем [7; 12].

Зазначена проблема широко досліджується і в класичній психології: К. Абульханова-Славська, Л. Виготський, І. Калайков, О. Леонтьєв, А. Налчаджян, О. Петровський, Б. Паригін, С. Рубінштейн та ін. [8; 12]. У контексті діяльнісного підходу головною умовою успішного адаптаційного процесу є наявність діяльності. Адаптація, на думку О. Петровського, є однією зі стадій процесу соціалізації. Так, Б. Паригін розглядає адаптацію як перебудову системи поведінки особистості під впливом вимог зовнішнього середовища. Натомість В. Судаков відзначає залежність процесу адаптації від особливостей змін соціального середовища й особистості [3; 12].

Проблема соціально-психологічної адаптації молодих людей стає особливо актуальною, коли розглядається проблема підготовки майбутніх фахівців. Встановлення оптимальної відповідності між особистістю студента та вимогами вищої школи дає змогу реалізувати значущі цілі, забезпечуючи відповідність психічної діяльності молодій людині та сучасних вимог навчання.

Дослідники цієї проблеми зазначають, що ефективність навчальної діяльності студента залежить від його можливостей засвоїти нове соціальне середовище. Початковий етап навчання у ЗВО є більш значущим для професійної підготовки студента та його подальшої професійної діяльності. Тому своєчасна соціально-психологічна адаптація студентів до умов закладу освіти може забезпечити ефективність їх подальшого навчання у вищій школі та успішність професійного становлення в майбутньому [6; 18].

З огляду на це, особливої актуальності набуває питання про чинники та критерії оцінювання адаптаційних процесів у вищій школі.

Так, Н. Тарабріна і О. Лазебна зазначають, що потрібно розрізняти суб'єктивний і об'єктивний критерії успішності адаптаційного процесу. Об'єктивним критерієм вчені розглядають ефективність діяльності, її результативність. Суб'єктивним критерієм є рівень задоволеності особистості собою та різними аспектами власної життєдіяльності. Цю ідею розвиває П. Просяцький і з об'єктивної сторони характеризує адаптацію як активне творче пристосування студентів до нових для них умов навчання, у процесі якого відбувається формування вмінь та навичок з організації навчальної та трудової діяльності, системи діяльності з професійної самоосвіти та самовиховання професійно значущих якостей особистості та побутової сфер [1, с. 32].

Однак Т. Ронгінська акцентує на внутрішніх змінах суб'єкта та розглядає адаптацію студентів як складний процес перебудови психічної діяльності, яка проявляється в рівні змін окремих характеристик особистості та їх взаємозв'язку в різні періоди адаптаційного процесу [9]. Прихильником особистісного підходу є і Ю. Бабахан, який підкреслює у своїх працях значущість самооцінки студента [15, с. 88]. Автор розглядає адаптацію як процес балансування внутрішнього та зовнішнього, індивідуального та суспільного, а самооцінювання студента є значущим показником його здатності до навчальної адаптації. Ефективність адаптації студента залежить від правильності оцінювання власних можливостей стосовно вимог нового середовища, які до нього пред'являються (правила, норми, навчальні завдання). Тоді як М. Рогов важливою позицією в структурі чинників навчальної адаптації вважає мотивацію [2, с. 110]. На думку автора, більш суттєвим є переважання мотивації досягнення успіху над мотивацією уникнення невдачі.

Дослідники вважають: якщо говорити про специфіку навчання в різних ЗВО та, як наслідок, особливостях соціально-психологічної адаптації студентів і курсантів у зв'язку з цим, то, більшу значущість, актуальність та значний інтерес науковців отримує ця проблема в контексті військових закладів освіти. З урахуванням політичної ситуації у світі можна припустити, що успішна адаптація курсантів молодших курсів до умов навчання у військовому ЗВО дасть змогу молодим офіцерам у їх подальшій професійній діяльності більш ефективно виконувати бойові завдання [11, с. 108].

Про те, що в різних типах ЗВО є своя специфіка навчання свідчать дослідні праці в цьому напрямі. Так, С. Васильєва, яка розуміє під адаптацією до ЗВО пристосування до навчальної діяльності у вищій школі, до нових соціальних умов, навчальної групи, що супроводжується змінами в структурі особистості, за результатами порівнювального аналізу відзначає значні процеси соціально-психологічної адаптації студентів і курсантів до різних умов цивільних і військових закладів освіти [1, с. 35].

У форматі військової освіти соціально-психологічна адаптація курсанта, на думку О. Медведєва, передбачає не лише відповідність молодого людини вимогам військового закладу освіти, а й розвиток особистості в новому середовищі, а також реалізацію своїх здібностей і потреб [5]. Автор підкреслює взаємозв'язок адекватності самооцінювання та оцінювання зовнішнього середовища особистістю, ефективного розвитку взаємин у колективі, здатності сучасного корегування стратегії поведінки й успішності адаптаційних процесів.

Дослідники пов'язують соціально-психологічну адаптацію з психологічними захистами особистості та стратегіями поведінки, які обирає студент. На думку В. Шарок, необхідність

адаптації до умов навчання у ЗВО сприймається студентами-першокурсниками як стресовий чинник. Натомість важкі ситуації сприяють демонстрації різних стратегій копінг-поведінки або актуалізують психологічні захисти, які не усвідомлюють самі студенти [15, с. 90].

Отже, на підставі вищенаведеного, можна дійти висновку, що соціально-психологічні адаптація студентів до умов навчання в ЗВО є довготривалим і складним процесом, вивчення якого потрібно здійснювати відповідно до концепції комплексного підходу.

Професійну адаптацію курсантів до обставин навчання дослідники розуміють, *по-перше*, як настанову курсантів до обставин і розпорядку закладу освіти, яке має свій уклад, звичаї; *по-друге*, вивчення освітнього процесу різноманітних конфігурацій навчальної та службової діяльності, що відображають сутність і зміст обраної ними професії.

Ефективність навчальної діяльності курсанта визначається не лише ступенем формування професійно важливих якостей особистості, а насамперед її адаптивними здібностями та можливостями. Навчальна адаптованість курсантів виявляється в успішності засвоєння ними навчального матеріалу, позитивному ставленні до навчання, умінні без зовнішнього контролю організувати навчання, у сформованості особистого стилю навчальної діяльності.

Успішність соціально-психологічної адаптації курсанта виявляється також у сприятливому статусі в колективі, впевненості у власному потенціалі, позитивному настрої, у засвоєнні ним декількох соціальних ролей:

- студента, який вивчає спеціальність;
- курсанта, який виконує службові обов'язки;
- підлеглого, який виконує вимоги командирів;
- юнака, який самостійно вирішує життєві проблеми без допомоги батьків.

Успішна мотиваційна адаптація курсантів виявляється в позитивних емоціях, що забарвлюють усі аспекти навчання у закладі освіти, в ієрархії стійких військово-професійних мотивів.

Знання психологічних особливостей курсантів, їх психологічних рис, особливостей реагування в ситуаціях стресу дає змогу більш ефективно організувати навчальний процес, встановити критерії професійної готовності до професійної діяльності військового.

Кожна діяльність вимагає певних вольових якостей. Досить важливим є формування особистості зі системою поглядів, потреб і мотивів, через які людина сприймає та оцінює дійсність, обирає адекватну поведінку та регулює її відповідно до стійкої загальної позиції.

На думку дослідників, вольова регуляція тісно пов'язана з мотиваційно-потребовою сферою особистості та належить до однієї з психологічних категорій, що втілюють принципи людської активності. У наукових дослідженнях відзначається суспільно-історична значущість вольової регуляції як джерела соціальної активності, яка сприяє тому, щоб людина навчилася співвідносити свої потреби з суспільно значущим [7, с. 18; 8, с. 14].

Ефективними методами впливу на мотиваційну сферу є стимулюючі методи, основою яких є формування в особистості усвідомлених спонукань її життєдіяльності та які допомагають людині формувати вміння правильно оцінювати поведінку. Це сприяє усвідомленню власних потреб, розумінню сенсу життєдіяльності, вибору відповідних мотивів і цілей.

Учені вважають, що успішність діяльності визначається багатьма чинниками, серед яких важливе місце посідає сила мотивації, а також вольова регуляція, що здійснюється на особистісному рівні [14, с. 140].

Рівень розвитку вольової регуляції може впливати на процес і результати навчальної діяльності, що є провідним видом діяльності в ЗВО. Розглянемо окремі етапи навчання курсантів і роль вольової регуляції в процесі професіоналізації особистості.

Дослідники [6, с. 18; 10, с. 62] зазначають, що перший курс навчання є найбільш складним для курсантів, що пов'язано з процесом активного включення в нове середовище, тобто з адаптацією до навчання. Відбувається зміна попередніх звичок, моделей поведінки, формування нових звичок. Цей процес може супроводжуватися виникненням негативних психічних реакцій. Першокурсники входять у новий колектив, у якому починають складатися неформальні взаємовідношення,

виникає почуття дружби, а їй можуть виникнути та негативні моменти, особливо, якщо в групі є «лідер» з негативною спрямованістю. Йому притаманні жорсткість, егоїзм, прагнення отримати привілеї. Щоб протистояти такому лідеру, людина повинна мати вольові якості.

У групах першого курсу бувають курсанти, які прагнуть отримати роль неформального лідера та підштовхують інших порушити порядок і дисципліну. Постає протиріччя між первинними формами поведінки та вимогами статуту. На думку дослідників, саме на цьому етапі зростає роль вольової регуляції, вміння стримувати емоції, а також контролювати власні дії.

Характерним для курсантів першого року навчання є також протиріччя між об'ємом, новизною, складністю навчального матеріалу та відсутністю навичок і вмінь самостійно виконувати навчальні завдання. Курсантам потрібно навчитися слухати та записувати лекції, самостійно вивчати та конспектувати літературу, якісно готуватися до семінарських занять. Підвищується роль таких якостей як самостійність, відповідальність, ініціативність.

Курсанти другого курсу вже мають певний досвід навчання, отримали необхідні знання та вміння, а період адаптації до навчальної діяльності переважно є завершеним. В юнаків зростає інтерес до вивчення суспільних наук. Навчальна група – колектив, який склався, хоча процес подальшого згуртування інтенсивно продовжується. Певну значущість має проходження практики, максимально наближеної до умов майбутньої професійної діяльності офіцера.

Курсанти мають вміти підтримувати та відновлювати свої позитивні психічні стани в екстремальних ситуаціях, долати емоційні наслідки невдач і помилок. Для цього важливо формувати в курсантів здатність переводити мимовільні емоційні реакції в складних ситуаціях в усвідомлені, які можна регулювати; допомогти їм оволодіти прийомами самоуправління та аутогенного тренування.

Курсанти третього курсу отримують багатий досвід навчання та практики, чітко усвідомлюють необхідність продовжити навчання та засвоїти професію. Світогляд майбутніх офіцерів, майбутніх військових фахівців стає більш повним і змістовним, багато професійних умінь і навичок вже сформувалися, засвоєний значний обсяг знань із різних предметів. Знання переросли і переконання, а отже – формується вміння їх аргументувати та відстоювати.

Курсанти ж четвертого курсу вже майже є професійними фахівцями. У них сформувалися світогляд і переконання, стали стійкими риси характеру, повно розкрилися здібності, сформувалася життєва позиція.

Значну роль відіграє формування в курсантів цілеспрямованості як однієї з вольових якостей. У цілеспрямованості, на думку дослідників, тісно взаємодіють **три** сторони:

- *змістова*, ідейна, що виражає моральну спрямованість життя та діяльності курсанта;
- *вольова*, як здатність формулювати ясні цілі, виявляти наполегливість у їх здійсненні, підпорядковувати їм власну діяльність;
- *мотиваційна* сторона, що визначає зміст цілей і способи їх досягнення.

Значним є вплив статутної організації служби, виконання ритуалів. Підняття прапору, носіння форми викликають у курсантів позитивні емоційні переживання, формування почуття належності до колективу [11, с. 113; 12, с. 175].

Колектив впливає на розвиток спрямованості особистості майбутнього офіцера. У сумісній організованій діяльності в курсантів розвиваються близькі за змістом прагнення, інтереси, мотиви поведінки, стає більш міцною професійна спрямованість. Якщо курсант не проявляє наполегливості щодо досягнення поставленої мети, не досягає високих результатів у власній діяльності, то колектив зазвичай силою суспільної думки спонукає його ставити високі цілі та домагатися їх здійснення. Від згуртованості колективу може залежати рівень досягнень представників цього колективу [3].

Отже, можна дійти висновку, що вольова регуляція відіграє важливу роль у становленні фахівця на різних етапах засвоєння професії. Для успішного рішення практичних завдань під час навчання курсантів необхідною умовою є розвиток у них вольової регуляції, включеної в потребово-мотиваційну сферу особистості.

Психологічна служба військових освітніх закладів має містити психологічні методики з використанням групових технологій діяльності, за яких міжперсональна ступінь взаємодії майбутніх фахівців почне сприяти формуванню професіоналізму й удосконаленню особистості курсанта. Ця служба має бути зорієнтованою на становлення професійно значущих психологічних якостей. Усвідомлення та виховання в подальшому сформує стабільний потенціал зрілого фахівця як суб'єкта управління особистим професійним розвитком.

Концепцію психологічного супроводу становлення професійно важливих психологічних якостей *розглядають через*:

- вплив стресових обставин, об'єднаних із професійною діяльністю на психічні процеси та стан курсантів;
- специфіку професійної підготовки в освітніх військових закладах України, психологічного благополуччя курсантів і встановленні їх професійно значущих психологічних якостей;
- сформовану систему психогігієнічних і психопедагогічних актів на психічні стани та наслідки діяльності курсантів у закладах освіти;
- взаємозв'язок системи засобів і методів психологічного супроводу створення професійно значущих психологічних якостей із становленням професіоналізму [4, с. 79].

З емпіричних методів дослідження різних завдань використовуються такі методи: спостереження та самооцінювання, психологічний експеримент, психодіагностичні технології, опитування та бесіда, розглядання підсумків діяльності та біографічний метод.

Виконання контролю за формуванням професійно важливих якостей здійснюють:

- розроблення соціально-психологічного портрету курсантів за роками навчання;
- проведення психологічного моніторингу динаміки вироблення в курсантів професійно важливих психологічних особливостей і психологічної готовності до служби в Збройних силах України;
- проведення психологічних тренінгів, психокорекційних заходів із метою формування у курсантів професійних навичок і психологічної грамотності;
- виявлення осіб, схильних до деструктивної поведінки;
- індивідуальне психологічне консультування курсантів із питань самовиховання та саморозвитку;
- консультування постійного складу освітніх закладів з проблем психологічного оснащення професійної підготовки.

Підготовка фахівців до незалежної професійної діяльності здійснюється за:

- встановлення вимог спеціальностей, за якими проводиться підготовка в освітньому закладі;
- оцінювання психологічної готовності випускників до автономної професійної діяльності, зокрема в екстремальних ситуаціях;
- розроблення психологічних проєктів (рекомендацій) професійного пристосування випускників до умов службової діяльності;
- дослідження специфіки соціальної та професійної адаптації випускників військових освітніх закладів України на місцях професійної діяльності. Своєчасне корегування психологічних дій психологічного супроводу формування професійно важливих якостей [3; 12].

Результативність професійної діяльності залежить як від генетично визначених рис і ознак особистості, так і від ступеня професійно важливих якостей, пізнань, умінь та навичок, що отримані у процесі діяльності (навчання). Заплановано, що кожна діяльність активує формування конкретних індивідуально-психологічних і психофізіологічних характеристик індивідуума, які володіють цінністю для особистісного розвитку та збагачують особистість.

Діяльність, що є динамічним рухом, ініціює формування людини та її здібностей і, разом з тим, мають бути індивідуально-психологічні характеристики, що сприяють становленню професійного покращення її професійних здібностей [2, с. 114].

Отже, соціально-психологічна адаптація курсантів і студентів до умов навчання в ЗВО є довготривалим і складним процесом, вивчення якого потрібно здійснювати відповідно з концепцією комплексного підходу.

У форматі військової освіти соціально-психологічна адаптація курсанта передбачає не лише відповідність молодого людини вимогам військового закладу освіти, а й розвиток особистості в новому середовищі, реалізацію власних здібностей і потреб.

Результативність навчальної діяльності курсанта визначається не лише загальним ступенем формування професійних якостей особистості, а й її адаптивними здібностями та можливостями.

Змістом психологічного супроводу курсантів ЗВО мають бути психологічні методики з використанням групових технологій діяльності, що сприятиме формуванню професійних якостей особистості курсанта.

Використані літературні джерела

1. Васильева О.С. Влияние агрессивности курсантов на уровень их социально-психологической адаптации. *Вопросы психологии*. 2005. № 1. С. 29–37.
2. Бодров В.А. Психологические проблемы профессионализации. Психологические исследования проблемы формирования личности профессионала. Москва, 2001. С. 110.
3. Бойко О.В. Психологічна підготовка. Ч. I. (теоретичний аспект): навч.-метод. посіб. Львів : АСВ, 2010. 200 с.
4. Єршова В. Педагогічні проблеми підготовки майбутніх офіцерів Національної гвардії України на сучасному етапі. *Зб. наук. праць Національної академії державної прикордонної служби України*. 2017. С. 72–82. (Серія: «Педагогічні науки»).
5. Медведев А.И. Учение об адаптации и его значение для военной медицины. Санкт-Петербург : ВМА им. С.М. Кирова. 1983. 252с.
6. Маленова А.Ю., Алимбаева Б.Ш. Особенности социально-психологической адаптации курсантов к условиям обучения в военном вузе. *Вестник Омского университета*. 2016. № 2. С. 12–22. (Серия «Психология»).
7. Михайловский В.Г. Организационно-педагогические основы профессионального становления офицерских кадров: автореф. дис. ... д-ра психол. наук. Москва, 1995. С. 12–26.
8. Романова Е.С. Психология профессионального становления личности: автореф. дис. ... д-ра психол. наук. Москва, 2002.
9. Ронгинская Т.И. Изменение системы личностных характеристик в процессе адаптации: автореф. дис. ... д-ра психол. наук. Москва, 2002.
10. Іванова О.В., Чижевський С.О. Професійно-психологічна підготовка військовослужбовців Національної гвардії України. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. № 4. С. 59–65.
11. Сахнік О.В. Професійно-психологічна підготовка персоналу державної пенітенціарної служби України як засіб забезпечення його особистої безпеки та надійності. *Юридична психологія та педагогіка*. 2014. № 1. С. 106–114.
12. Цільмак О.М., Яковенко С.І. Професійно-психологічна підготовка працівників підрозділів громадської безпеки: підручник. Одеса : ОДУВС. 2012. 140 с.
13. Коваль І.С. Професійно-психологічна підготовка майбутніх рятувальників ДСНС України. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. 2015. Вип. 29. С. 178–183. (Серія № 19: «Корекційна педагогіка та спеціальна психологія»).
14. Сова М.О. Професійно-психологічна підготовка працівників пенітенціарної служби до саморегуляції в екстремальних ситуаціях оперативно-службової діяльності. *Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби*. 2014. № 2. С. 136–148.
15. Шарок В.В. Особенности социально-психологической адаптации студентов разных курсов обучения. *Актуальные проблемы психологического знания: теоретические и практические проблемы психологии*. 2015. № 3 (36). С. 84–95.

References

1. Vasiljeva, O.S. (2005). Vliyanie agressivnosti kursantov na urovenj ikh socialjno-psikhologicheskoyj adaptacii [Influence of cadets' aggressiveness on the level of their socio-psychological adaptation]. *Voprosih psikhologii – Psychology issues*. 1. P. 29–37.

2. Bodrov, V.A. (2001). *Psikhologicheskie problemy professionalizatsii. Psikhologicheskie issledovaniya problem formirovaniya lichnosti professionala* [Psychological problems of professionalization. Psychological research of the problem of professional personality formation]. Moscow, P. 110.

3. Boyjko, O.V. (2010). *Psikhologichna pidgotovka* [Psychological training]. Lviv: ASV, 200 p.

4. Ershova, V. (2017). *Pedagogichni problemi pidgotovki maybutnikh oficeriv Nacionalnoi gvardii Ukraini na suchasnomu etapi* [Pedagogical problems of preparation of the maybut officials of the National Guard of Ukraine at the current stage]. *Zb. nauk. pratz. Nacionalnoi akademii derzhavnoi prikordonnoi sluzhbi Ukraini* – Collection of scientific works of the National Academy of State Border Guard Service of Ukraine. P. 72–82.

5. Medvedev, A.I. (1983). *Uchenie ob adaptatsii i ego znachenie dlya voennoy meditsiny* [The doctrine of adaptation and its importance for military medicine]. St.Peterburg. 252 p.

6. Malenova, A.Yu., & Alimbaeva, B.Sh. (2016). *Osobennosti socialjno-psikhologicheskoy adaptatsii kursantov k usloviyam obucheniya v voennom vuze* [Features of social and psychological adaptation of cadets to training conditions in a military university]. *Vestnik Omskogo universiteta – Omsk University Bulletin*. 2. P. 12–22.

7. Mikhaylovskiy, V.G. (1995). *Organizacionno-pedagogicheskie osnovy professionalnogo stanovleniya ofitserov* [Organizational and pedagogical foundations of professional development of officer cadres]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Moscow. P. 12–26.

8. Romanova, E.S. (2002). *Psikhologiya professionalnogo stanovleniya lichnosti* [Psychology of professional development of personality]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Moscow.

9. Ronginskaya, T.I. (2002). *Izmenenie sistem lichnostnykh kharakteristik v protsesse adaptatsii* [Changing the system of personal characteristics in the process of adaptation]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Moscow.

10. Ivanova, O.V., & Chizhevskiy, S.O. (2015). *Profesijno-psikhologichna pidgotovka viyskovosluzhbovciv Nacionalnoi gvardii Ukraini* [Professional and psychological training of the military services of the National Guard of Ukraine]. *Aktualni problemi sociologii, psikhologii, pedagogiki – Actual problems of sociology, psychology, pedagogy*. 4. P. 59–65.

11. Sakhnik, O.V. (2014). *Profesijno-psikhologichna pidgotovka personalu derzhavnoi penitentsiarnoi sluzhbi Ukraini yak zasib zabezpechennya yogo osobistoi bezpeky ta nadiynosti* [Professional and psychological training for the personnel of the State Penitentiary Service of Ukraine for the sake of securing their special security and reliability]. *Yuridichna psikhologiya ta pedagogika – Legal psychology and pedagogy*. 1. P. 106–114.

12. Ciljmak, O.M., & Yakovenko, S.I. (2012). *Profesijno-psikhologichna pidgotovka pracivnikiv pidrozdiliv gromadskoi bezpeki* [Professional and psychological training of professional workers for children in community security]. Odesa: ODUVS. 140 p.

13. Kovalj, I.S. (2015). *Profesijno-psikhologichna pidgotovka maybutnikh ryatuvalnykiv DSNS Ukraini* [Professional and psychological training of the maybutt students of the DSNS of Ukraine]. *Naukoviy chasopis Nacionalnogo pedagogichnogo universitetu imeni M.P. Dragomanova – Science bulliten of the National Pedagogical University named after M.P. Dragomanova*. 29. P. 178–183.

14. Sova, M.O. (2014). *Profesijno-psikhologichna pidgotovka pracivnikiv penitentsiarnoi sluzhbi do samoreguljacii v ekstremalnih situacijakh operativno-sluzhbovoi diyalnosti* [Professional and psychological training of penitentiary service employees for self-regulation in extreme situations of operational and service activities]. *Naukoviy visnik Institutu kriminalno-vikonavchoi sluzhbi – Scientific Bulletin of the Institute of Criminal-Executive Service*. 2. P. 136–148.

15. Sharok, V.V. (2015). *Osobennosti socialjno-psikhologicheskoy adaptatsii studentov raznykh kursov obucheniya* [Features of social and psychological adaptation of students of different courses of study]. *Aktualnihe problemy psikhologicheskogo znaniya: teoreticheskie i prakticheskie problemy psikhologii – Actual problems of psychological knowledge: theoretical and practical problems of psychology*. 3 (36). P. 84–95.

Vagina Olena. Military Students' Psychological Support in the Learning Process of Higher Education Institution.

Summary.

In the article the author considers the problem of the military student's personality professional development in the studying process in higher school, as well as the issue of adaptation to educational and professional activities. It is noted that the future officers' training refers to those types of professional activities where there is intellectual and emotional stress in the learning environment or in the professional tasks' performance. Personal adaptability is the main essential character necessary for stress resistance of a professional's entire personality structure.

Subjective and objective criteria for the adaptation process' success in higher education institutions of different types are considered. It is noted that in the format of military education, social and psychological adaptation of the military students provides for both the young person's compliance with the requirements of the military educational institution and the personality development in a new environment, the realization of their abilities and needs. The social and psychological adaptation success of the military student will also be manifested in a favorable status in the team, confidence in their potential, positive mood, in mastering several social roles.

The correlation between the adequacy of the person's self-esteem, the effective development of relationships in the team, the ability to modern adjustment of behavioral strategy and the adaptation processes' success is emphasized.

The main provisions of the military students' psychological support concept in the learning process are reflected; the psychological service peculiarities on professional training of military students are revealed.

Key words: psychological support; professional activity; adaptability; psychological service.

Стаття надійшла до редколегії 26 листопада 2020 року

УДК 159.9.018

DOI [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-2\(25\)-126-135](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-2(25)-126-135)

Віталій Панок,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1421-0554>

Надія Лунченко,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4926-7115>

Наталія Сосновенко,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5029-679X>

м. Київ

**БЕЗПЕЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ У ШКОЛІ:
РЕЗУЛЬТАТИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

Анотація.

Одним із завдань реформування школи є створення безпечного освітнього середовища, в якому учасники освітнього процесу відчуватимуть фізичну, психологічну, інформаційну та соціальну безпеку, комфорт і благополуччя.

У цій статті, на основі теоретичного аналізу проблеми, авторами запропоновано власний погляд на поняття «безпечне освітнє середовище» й обґрунтовано критерії та показники емпіричного дослідження. За допомогою розробленого авторами опитувальника було проведено анкетування учнів і педагогів 10-ти закладів загальної середньої освіти з різних регіонів України. Метою опитування було